

Момчило Суботић
Институт за политичке студије, Београд

САВА МРКАЉ – РЕФОРМАТОР СРПСКЕ АЗБУКЕ

Сажетак

Циљ овог научног чланска јесте да укаже на одлучујући допринос Саве Мркаља, као првог српског ученог филолога и једног од најобразованијих Срба свога доба, у реформи српске азбуке (правописа, језика и писма). Аутор је у раду приказао историјске, друштвене, етничке, верске, језичке и друге прилике у Војној Крајини и Мркаљевом родном Сјеничаку, те у Србији тога времена, као и друштвене и историјске прилике и развој филозофске и научне мисли у Европи.

Рад је заснован на литератури и изворима Мркаљевих биографа, филолога и лингвиста, врских познавалаца његовог дела. По узору на Аделунга, који је први прогласио начело „пиши као што говориш“ (али га није успео применити на немачки језик), Сава Мркаљ је, а не Вук како се иначе у српској широј јавности сматра, поставио два основна начела: „један глас једно слово „ и „пиши као што говориш“, уводећи уместо етимолошког (какав је европским државама) фонетски систем у српски језик и тако допринео конституисању савршене азбуке. Своју генијалну реформу ћирилице Мркаљ је описао у књизи од свега 18 страна коју је због црквеног „незграпног“ правописа, поготово због употребе „дебелог јер“, насловио Сало дебелог јера либо азбукопротрес.

Сава Мркаљ је био геније, додуше непризнати, како то с генијима почесто бива, а Вук је био маестрални прагматичар који је схватио значај Мркаљевог дела и који је умео да га, уз неколико интервенција, приведе коначној намени, прихвативши га касније као своје дело.

Мркаљ је једноставно пребројао и гласове у свом српском језику и набројао 29 (ц није узео у обзир) и ћириличке знакове (слова), па их је избројао 41. Вишак је био велики, и Сава га је одбацио.

При томе се Мркаљ посебно оборио на тврди знак јер као најнепотребнији називајући га поспрдно дебелим. Мркаљ је словима покрио 25 гласова а за остала четири њ, њ, ђ и ћ тражио је диграме и то решио тако што је словима л, н, т и д додао меки знак означавајући тако њихову мекоћу... Вук је, дакле, дизајнирао преосталих шест слова. Своју књижицу завршио је револуционарним покликом: „Зато от данас све наше правописаније под ово долази начело-пиши како што говориш“.

Кључне речи: Сава Мркаљ, ћирилица, српски језик, језичке и друштвене прилике у Европи и српским земљама, Доситеј, Орфелин и други претходници, Аделунг, Копитар, Вук.

1. НОВО „ОТКРИВАЊЕ“ САВЕ МРКАЉА

Након што је заблестао на српском језичко-културном небу својим обимом малим али садржајем генијалним делом од свега 18 страна под називом Сало дебелога јера либо азбукопротрес, које је наишло да одушевљење српског интелектуалног „кружока“ у Бечу, Пешти и Будиму, али истовремено изазвало и крајње негативне реакције у врху Српске православне цркве, Сава Мркаљ је до данашњег дана наизменично откриван, па заборављан, те тако, заједно са својим генијалним делом, остао у сенци великог Вука.

Иако му као Вуковом претходнику није на адекватан начин признато заслужено место модерног реформатора српске ћирилице, које му је и сам Вук признавао, о њему је доста писано, а у последње време са намером да се у целости сагледа допринос Саве Мркаља српској правописној реформи. Међу лингвистима је све заступљенији став да: „Сава Мркаљ је био геније, додуше непризнати, како то с генијима почесто бива, а Вук је био маестрални прагматичар који је схватио значај Мркаљевог дела и који је умео да га, уз неколико интервенција, приведе коначној намени, прихватавши га касније као своје дело. Вуку смо се, рекло би се, одужили. Сави ћемо се, ваљда, одужити. Ако ни због чега другога, оно да бисмо ствари поставили на своје место, сада када знамо где им је место.“¹

¹ Вlado Ђукановић, Сава Мркаљ, из слободне Википедије, http://wikipedia.org/sr/Сава_Мркаљ

Изучавање Мркаљевог дела почело је биографском књигом Ђорђа Рајковића из 1877. године.² У то време о Мркаљу је писао и хрватски лингвиста Ватрослав Јагић, који за Мркаља каже да „спада у најзнаменитије Србе и по томе што је био први југославенски филозоф звукова српског језика“.³ Почетком 20. века о Мркаљу су писали прота Димитрије Руварац⁴ те филолог Љубомир Стојановић, у оквиру своје књиге о Вуку.⁵

У другој Југославији обновљено је интересовање српске језичке и књижевне науке за дело Саве Мркаља. Та заслуга се приписује тројици-четворици језичких и књижевних прегалаца: Младену Лесковцу⁶, Владану Недићу⁷, те Александру Младеновићу⁸, а затим су уследили радови више аутора, филолога, лингвиста, теоретичара и историчара књижевности и других списатеља.⁹

Да се овај генијални реформатор српског језика и писма приближи крајишком миљеу из кога је потекао, заслужни су његови

- 2 Ђорђе Рајковић, Сава Мркаљ: биографско-књижевна слика, Јавор, 1877 (прештампано и Изабрани списи, ред. М. Војиновић, Нови Сад, 1950, стр. 118-135
- 3 Према: Данко Перић, „Неколико маргиналија о Сави Мркаљу и Милану Радеки, заслужном што Мркаљ није заборављен у родном крају“, у: Сава Мркаљ- Поводом двестагодишњице...Азбукопротреса (1810-2010). Радови са стручног састанка , Нови Сад, 2010.
- 4 Димитрије Руварац, „Једно писмо Саве Мркаља“, Зборник Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига 8, Београд, 1928.
- 5 Љубомир Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд, 1924. Стојановић значајан простор посвећује Мркаљу.
- 6 Младен Лесковац, „Неколико података за биографију Саве Мркаља“, Зборник Матице српске, серија друштвених наука, I, Нови Сад, 1950. Од 13 оригиналних Мркаљевих песама Лесковац је три уврстио у Антологију старије српске поезије, Нови Сад, Београд, 1973, стр. 189-191 То су ове три песме: „Састављено кад у горњокарловачку боловаоницу доспедох побеђен и остављен од свега света“, „Јелени Дијаковић на нову годину и „Старац“, *с исцрпним коментарима на стр. 394-395, а* Миодраг Павловић у Антологију српског песништва (XIII-XX век), друго издање, Београд, 1969, стр. 71 једну песму : „Море зала ов’ је свет“. Према: Душан Иванић, „Песничке парадигме Саве Мркаља“, у: *Сава Мркаљ-Поводом...*, исто, стр. 39.
- 7 Владан Недић, Необјављене песме Саве Мркаља, Зборник Филозофског факултета, Београд, 1959, IV-2
- 8 „Професор Младеновић у раду Сава Мркаљ и његови претходници у реформи предвукоске ћирилице наводи, уз неколико анонимних појединаца, Захарија Орфелина (прилозима из 1767. и 1768.), Емануила Јанковића (1789), Стефана Стратимировића (1800), Лукијана Мушицког (1800), Гаврила Хранислава (1804), Викентија Ракића (1808) и Стефана Новаковића (1809). Наравно, можемо само нагађати да ли је за све ове покушаје Мркаљ знао...“ Мато Пижурица, „Презаслужни Сава Мркаљ, заборављен, откривен и, ипак, остао у сенци великог Вука“, у: Сава Мркаљ- Поводом..., исто, стр. 28. У погледу односа Мркаљ.- Вук, Младеновић подсећа: „Другим речима Сава Мркаљ је био претходник Вуков“.
- 9 О Сави Мркаљу су писали мање или више сви они који су писали о Вуку Караџићу: Милорад Павић, Меша Селимовић, Миодраг Поповић, Јован Деретић, Милош Окука, Павле Ивић, Милка Ивић, Драгољуб Петровић, Милорад Дешић, Жарко Ружић, Никола Грдинић, Мато Пижурица, Милан Миџић, као и загребачки аутори Предраг Матвејевић, Милана Могуш, Драго Роксандић Филип Шкиљан.

крајишки књижевни, ближи и даљи земљаци.¹⁰ Неки су писали углавном о стручним филолошко-лингвистичким и филозофским доприносима реформи српског правописа Саве Мркаља, а други, шире историјско-социолошке и политиколошке студије о његовом животу и раду.

За време Републике Српске Крајине, Српско културно друштво у Топуском добило је име по Сави Мркаљу. У оквиру те установе 1994. године др Жарко Ружић објавио је студију Сава Мркаљ, Песме и списи. Од тог времена, нарочито од пада Крајине, Сава Мркаљ излази на светлост научне и историјске истине, многе институције, улице, тргови, названи су по њему. Тако је Главна награда СКД „Просвјета“ из Загребa добила име Саве Мркаља; основна школа у његовом родном Сјеничаку понела је Савино име. Именом Саве Мркаља зову се улице у Београду (насеље Борча), Новом Саду (Футог), Крушевцу, Шапцу, Бања Луци, Градишки, у Републици Српској. Именом „Сава Мркаљ“ названа су СКД-а у Новом Саду и Батајници (насеље Бусије), а недавно је одржана манифестација Изложба о Сави Мркаљу и том приликом је одржано предавање о првом српском ученом филологу и једном од најобразованијих Срба тога времена, и урађено попрсје-спомен плоча за школу у родном Сјеничаку на Кордуну.¹¹ Истовремено је покренута иницијатива да се новосаграђена школа у Батајници (Бусије) назове по Сави Мркаљу и да се тим поводом изради копија његове спомен плоче.

2. ДРУШТВЕНЕ ПРИЛИКЕ И ИДЕЈЕ У ВРЕМЕ САВИНОГ РОЂЕЊА И ОДРАСТАЊА

Сава Мркаљ се родио 1783. године у Ласињском Сјеничаку, на Кордуну, у Војној Крајини, тој највећој касарни у Европи, из које је Хабзбуршка монархија регрутовала најјефтинију војску свог времена...¹² Историчар Милорад Екмечић је изнео интересантне податке да се у Европи у 16. веку није ратовало свега четири дана, а у 17. веку један дан више-пет дана. Ови ратови никако нису могли проћи без Срба Крајишника. Срби су живели живот граничара стално у ратовима за циљеве Хабзбуршке монархије („Ој Крајино,

10 Гојко Николиш, Миле Мркаљ, Душан Кашић, Станко Кораћ, Мирко Демић, Вукосава Опачић-Лекић, Милан Радека, Душан Иванић, Светозар Борак, Јован Радуловић, Здравко Крстановић Анђелко Анушић, Данко Перић, Мара Бекић-Војновић, Ђорђе Ластас, Милан Р. Косановић и други.

11 Аутор овог прилога имао је част да говори о животу и делу Саве Мркаља.

12 Види: Милан Мицић, „Рубови светова Саве Мркаља“, у: Сава Мркаљ- Поводом..., исто, стр. 6.

крвава хаљино, с крвљу ручак, с крвљу и вечера“). Ти тзв. слободни Крајишници могли су бити само војници, а уколико би се одрекли православне вере и примили унију добијали су и високе официрске, па и највише генералске чинове (први фелдмаршал био је Михаило Микашиновић 1860-их година, а познато је да је по истом моделу и Петар Прерадовић добио генералски чин). Могли су да буду и свештеници или калуђери, па све до архијерејских звања и звања патријарха (патријарх Јосиф Рајачић рођен је у Крајини-Лика). Школа није било, осим понека основна- клиричка, о некаквом високом школству на простору Војне Крајине, није могло бити ни речи.

У Европи тога времена развија се разнолика друштвена и филозофска мисао, те разноврсне уметности. То је време европског (француског) просветитељства - Монтескије-Русо-Волтер-Дидро - претходници Француске револуције и Наполеона, затим енглеског филозофског рационализма - Џон Лок, Дејвид Хјум, Френсис Бекон, протестантског рационализма - Лајбниц, Спиноза, Декарт, немачког класичног идеализма, који оличавају Кант, Шелинг, Фихте, Хегел. Фихте је међу првим лингвистима прогласио језик као главну одредницу нације. То је време Јозефинских реформи и Пакта о верској толеранцији (1881).

Истовремено то је време када Русија Петра Великог и његових наследника помаже српске главаре у Црној Гори почев од владике Данила, а затим Саве и Василија, Петра Првог и Петра Другог Његоша, да одрже ову малу православну и словенску оазу окружену претећим турским исламом и римским католичанством. Као једина словенска земља тога времена Русија помаже и братску Србију. За то је свакако заслужан и један значајан Србин, први Царев дипломата и оснивач Руске обавештајне службе, Сава Владиславић Рагузински. Наиме, Свети Синод Руске православне цркве одлучио је крајем маја 1726. године да Србима упути учитеља Максима Суворова који отвара школу у Сремским Карловцима. Наредне године Суворов у Београду формира такође Руско-српску школу са 29 ученика. То су прве школе међу Србима. Треба поменути да су прве амбициозније планове за ослобођење Срба уз помоћ Русије, руском цару Алексеју Михајловичу Романову, у Москви маја 1668. године, изложили браћа Бранковићи: Сава II, ердељски митрополит и Ђорђе, доцније гроф и писац знамените Славеносербске хронике.

Кад је у питању језик треба имати у виду да су водећи слависти сагласни у мишљењу да су сви садашњи словенски народи у далекој прошлости имали један језик. Један од водећих славис-

та, Павел Јозеф Шафарик у књизи Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима (на немачком 1826), тврдио је да је српски језик био мајка словенских језика. Временом се тај словенски језик природним путем разграњао на наречја, која су затим постајали национални језици.¹³ Отуда није чудно да се Свети Сава добро разумео са руским калуђерима и што се Номоканон користио у Русији и Бугарској. Верски подељени и територијално-политички разједињени, Срби су своје име и идентитет чували првенствено помоћу СПЦ-е. Црква је видела спас за народ у ослонцу на Русију, тада једину словенску независну државу, у којој је доминантан народ, руски, био православне вере. Да би била што ближе свом једином ослонцу, СПЦ је већ у првој половини 18. века за свој богослужбени језик прихватила језик Руске православне цркве, односно, црквенословенски језик руске редакције. Тај језик, као црквенословенски, и данас је у употреби у црквеним обредима, напореда са српским језиком.

Русија је значајно утицала на буђење националне свести међу Србима, а Кучук Карнациским споразумом (1774) постала је и званични заштитник православних хришћана на Балкану. То је време деловања српске образовне и интелектуалне елите: Јован Рајић пише прву историју Срба, Захарија Стефановић Орфелин пише Плач Србији (1762), а затим Живот Петра (1772) (на рускословенском), са посветом Катарини Другој. То је време Кочине Крајине и Темишварског сабора (1790) (на њему је за митрополита српског изабран Стефан Стратимировић, и на том месту ће остати до 1836.).

Стратимировић је имао значајан утицај на Српску револуцију 1804-1815, као и Сава Текелија, те Доситеј Обрадовић и други значајни Срби из прека - Иван Југовић, Божидар Грујовић (Теодор Филиповић), професор Харковског универзитета.

У другим српским крајевима, који су од обнове Пећке патријаршије (1557) под њеном духовном надлежношћу, притиснути културним угњетавањем иноверних, насилном унијом римокатоличке цркве, Срби су водили неравноправну борбу за очување свог верског и националног идентитета. Неколико десетина година пре рођења Саве Мркаља, Андрија Качић Миошић објавио је на народном језику Разговор угодни..., а у то време Матија Антун Релковић пише Сатир, у којем нас обавештава да су његови српски преци српски писали и српски читали... Доситеј Обрадовић је у години Савиног рођења, (1783) објавио у Лајпцигу своје дело Живот и прикљученија.

¹³ Петар Милосављевић, Историја и филологија, Матица српска у Дубровнику, Београд, Институт за политичке студије, Београд, 2014.

У таквим друштвеним и историјским приликама у условима највеће европске касарне- Војној Крајини- у Сјеничаку свет је угледао Сава Мркаљ. У школском каталогу дознајемо да се Савин отац звао Петар, да је био „пучанин“; за мајку нема података. Како наводи његов биограф и земљак из Сјеничака, Сава је као и већина убоге крајишке сиротиње рођен у плетари, у којој су заједно боравили људи и стока; у беди и сиромаштву. Као дечак био је малешак, нејачак, бледуњав, вероватно најслабији међу својим вршњацима... У рвању најслабији... Потиштен и несигуран почиње се повлачити у себе. Са повлачењем почиње и Савино особењаштво.¹⁴ Већ тада у раном детињству Сава своју предност над вршњацима, па и старијима од себе, види на другом, духовном и интелектуалном плану.

3. САВИНО ШКОЛОВАЊЕ: ЗАГРЕБАЧКИ ЕМИНЕНС

У Сјеничаку је завршио основну школу, а затим богословију у Плашком. Већ у основној школи је Сава уочио да деца уче часловац тако што напамет бубају слова и речи која не разумеју. „Страстију твојеју Христе страстјеј свободихом сја и воскресенијем твојим из истљенија избавихом сја. Господи слава тебје“. Видео је да тако нико не говори. „...Тако не говори ни мој ћаћа Петар, ни сеоске бабе Инђија, Марта и Јулика, не говоре ни орачи, ни жетелице, ни говедари“ - наводи Сава.¹⁵

Након завршене двогодишње Клирикалне школе у Плашком¹⁶, Сава Мркаљ је исте године (1799) постао учитељ у „славеносербској“ школи у Госпићу. Овде се Сава није дуго задржао, прво, јер изгледа да му није пристизала плата по погодби, а друго, Сава се није уклопио у школску средину, превасходно није „нашао“ заједнички језик са својим ученицима. Ти ученици били су неколико година старији од Саве, све „брадоње“ и „бркоње“, синови официра и трговаца, припадници социјално вишег слоја, који су Саву подбадали и са њим долазили у сукоб. Осим тога, они нису могли да прате градиво које им је Сава излагао, а нису се ни трудили да нешто науче. Све је то представљало удар на Савину ионако осетљиву природу и утицало на његову одлуку да се, после две године учитељевања, повуче.

14 Гојко Николиш, Сава Мркаљ. Повијест о једном страдању, „Просвјета“, Загреб, 1980, стр. 19.

15 Према: Гојко Николиш, Исто, стр. 25.

16 Николиш наводи податак да су 1847. године у плашчанској Клирикалној школи били следећи наставни предмети: догматика, библијска историја, граматика, пјеније, типик, нравственост, методика тумачења јеванђеља и други.

Године 1803/4 Сава постаје ученик загребачке Архигимназије. Оцењен је оценом еминенс (одличан) из свих предмета. Сава је најодличнији међу одличнима, тотални одликаш¹⁷, а није му било лако, он тада има 21 годину а његови школски другови између 13 и 17 година. Посреди су биле и друге потешкоће. „... Сусрет Саве Мркаља, током школовања, са пургерским (грађанским) Загребом, био је сусрет сељака и војника са грађанском културом и са културом која је у свом бићу темељила садржај другачијег верског идентитета.“¹⁸ Али, многоструко талентовани Сава био је толико интелектуално супериоран те је својим млађим колегама држао инструкције из више предмета. То ће се поновити и на филозофским студијама на загребачкој краљевској Академији знаности, које Сава уписује 1805/6 (то одговара трећем и четвртном разреду гимназије данас)¹⁹ Tentamen publicum (јавни испит) Сава полаже на крају 1805. године (из логике, историје филозофије и математике) и на крају 1806. (из архитектуре, хидротехнике и метафизике). И, наравно Сава је еминенс из свих предмета, а од 102 слушаоца први је у рангу из математике. Заиста фасцинантно, имајући у виду крајње неповољне услове под којима се Сава школовао у Загребу. Осим тога, Сава потиче из сиромашне граничарске породице из које није понео никакво предзнање. „Он је plebeius, а око себе, у Загребу, има колеге чији су родитељи cives (пургери), па и племићи. Социјалне разлике су драстичне, па и антагонизми у односима неизбјежни.“²⁰ Сава је захваљујући свом генијалном таленту умом и интелектом увелико надрастао своју средину.

4. СТУДИРАЊЕ У БУДИМУ И СУСРЕТ СА СРПСКОМ ИНТЕЛИГЕНЦИЈОМ

Од 1807. до 1810. године Сава Мркаљ студира философију и математику на универзитету у Пешти. Ту сусреће младе српске интелектуалце, медицинаре: Димитрија Давидовића (1789-1838), који ће постати саветник Милоша Обреновића и писац првог српског устава, и Димитрија Фрушића (1790-1838), који су у Бечу 1813. године покренули Новине сербске. Ту је и Лука Милованов (1784-1828), студент права, који ће касније написати Опит к сличноречности и слогомерју. Те 1810 године, у посластичарници код Стефана, догодио се сусрет двојице српских језичких реформатора: Саве

17 Међу 45 ученика има 14 одличних, а Сава је други по реду.

18 Милан Мицић, „Рубови светова Саве Мркаља...“, исто, стр. 6.

19 Види: Гордана Ђилас, „Хронологија живота и рада Саве Мркаља“, у: Сава Мркаљ. Поводом...“, исто, стр. 114.

20 Гојко Николић, Исто, стр. 34.

Мркаља и Вука Караџића. Одмах су се зближили. Проучавају Улог ума человјеческога Павла Соларића, кога Сава назива „наш велики Соларић“.²¹ То је време када се у Србији пре и у току устанак рађа национална идентитетска самосвест: Србији су потребни школовани људи, потребна је духовна, језичка и књижевна подлога за стварање слободне националне државе. Сава Мркаљ је тада први учени филолог међу Србима. У таквој клими Мркаљ пише и објављује Сало дебелог јера.

Николиш, као и неки други биографи, познаваоци и тумачи дела Саве Мркаља, попут Маре Бекић-Војновић, постављају питање како то да се човек који је познавао језике (у молби Конзисторији за пријем у манастир Гомирје, Сава је навео да познаје латински и немачки) није определио за неку сигурнију професију, занат који би му донео извеснију егзистенцију. „...Зашто је човек, који је студирао филозофију и математику, који је по својој унутрашњој вокацији био филозоф, који је говорио француски, немачки, мађарски, руски, славеносербски, грчки хебрејски и који се служио латинским, толико страдао у свом релативно кратком животу? Мркаља је задесила типична судбина револуционара - из темеља је уздрмао дотадашње устаљене погледе на српски језик и азбуку (писмо)...“²²

Нашавши се у кругу својих блискомишљеника, Мркаљ је видео да је реформа азбуке нешто што је постало неопходно. Уочио је такође да је пометња при употреби слова оптерећивала и учене српске просветитеље, његове претходнике, као што су Захарије Орфелин, Доситеј Обрадовић, Сава Текелија, Атанасије Стојковић, Емануил Јанковић и Павле Соларић, који су настојали да у српски језик, писмо и правопис унесу више рационалности и народног духа... Стојковић је духовито рекао да слово `дебело јера` представља `пети точак у колима`, па га ваља одбацити као сметњу и бесмислицу“.²³

5. САЛО ДЕБЕЛОГА ЈЕРА ЛИБО АЗБУКОПРОТРЕС

Видевши да деца ни након четири године читања из часловца не науче да читају јер су ти текстове потпуно неразумљиви, те да у ћирилици (црквеној) има далеко више знакова (слова) него гласова, Сава Мркаљ написао та своја запажања. у књизи од 18

21 Исто, стр. 37.

22 Мара Бекић-Војновић, „Сава Мркаљ – модерни реформатор српске ћирилице“, у Рече ми реч, Зборник Друштва за српски језик и књижевност у Хрватској, Вуковар 2010 (приредила Мара Бекић-Војновић), стр. 125.

23 Гојко Николиш, Исто, стр. 38-39.

страна под саркастичним насловом Сало дебелог јера либо азбукопротрес. У њој је поставио два основна начела на којима наше писмо и језик и данас почивају: један глас једно слово и пиши као што говориш. Многи и данас међу Србима мисле да је ово Вуково језичко правило. Вук је ово језичко правило једноставно преузео од Сава Мркаља. Мркаљ у Предисловију изриче похвалу Доситеју, који дебело јер често испушта, а исто то каже за Стојковића, Текелију и Соларића (за којег каже да је „дика и милота сербска“). Сава је, како сам истиче, проучио дело енглеског филозофа Џона Лока (1632-1704), родоначелника емпиријске теорије спознаје („Nihil est in intellectu quod antea non fuerit in sensu”)²⁴ и зачетника филозофије језика, који је извршио велики утицај на развој просветитељства. Такође, упознао се и са делима немачког филолога Јохана Аделунга (1732-1806), који је већ 1790. године прогласио начело: „Пиши како говориш“, које је Сава применио на српски правопис. Иначе, ово генијално начело Аделунг није успео да примени на немачки језик, као ни Копитар на словеначки.

Мркаљ је једноставно пребројао и гласове у свом српском језику и набројао 29 (ц није узео у обзир)²⁵ и ћириличке знакове (слова), па их је избројао 41. Вишак је био велики, и Сава га је одбацио.²⁶

При томе се Мркаљ посебно оборио на тврди знак јер као нејнепотребнији називајући га поспрдно дебелим. Мркаљ је словима покрио 25 гласова а за остала четири љ, њ, ђ и ћ тражио је диграме и то решио тако што је словима л, н, т и д додао меки знак означавајући тако њихову мекоћу... Своју књижицу завршио је револуционарним покличом: „Зато от данас све наше правописаније под ово долази начело-пиши како што говориш“.²⁷

Појава књижице изазвала је буру. У малим научним српским круговима у Бечу, Пешти и Будиму, где се управо спремао постављање темеља модерној класичној српској језичкој и књижевној култури, дочекана је са одушевљењем. Копитар се код Вука распитивао: „Ма ко је тај Мркаљ? Ја сам на ових 18 страница нашао више језичке филозофије него у каквој дебелој граматичи“. Четири године касније (1814) „дошао“ је Вук Караџић и написао дело под називом Писменица сербскога језика по говору простога народа, којом ће заокружити Мркаљево азбуку признајући му генијалност у свему... У Предговору Писменице, говорећи о својим претход-

24 Не постоји ништа у разуму што није већ постојало у чулима.

25 Мара Бекић – Војновић сматра да је Мркаљ изоставио глас ц зато што су га садржавале турске речи пенџер, џак, џеп итд.

26 Гојко Николић наводи 46 знакова, Мато Пижурица 42, а Голуб Добрашиновић чак 52

27 Мара Бекић – Војновић, Исто, стр. 126.

ницима који су се бавили реформом српске ћирилице, издвојио је Мркаља: „Ја сад овде, имајући за намјерење успјех серпскога књижевства, не могу друге азбуке употребити него Меркајилу, јербо за серпски језик лакша и чистија не може бити од ове. Г. Меркајило изабрао је из славенски писмена за серпски језик слѣдујућа: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, и тврдо, које Сава звао дебело јер. А изоставио је серпскоме језику непотребна...“²⁸ Било је то, иако са извесним закашњењем, велико признање Сави Мркаљу. „Мркаљево дело Сало дебелог јера либо азбукопротрес било је за Вука важно као ослонац и оријентација за прави почетак изложен у Писменици 1814. године... Мркаљев филолошки допринос Вуковој правописној реформи је несумњив, и идејама и практичним решењима. Сава Мркаљ, верујем, заслужује да понесе епитет првог српског ученог филолога. Међутим, највеће заслуге, ипак, припадају ономе који успе, а Вук је реформу довео до краја, и успео.“²⁹

У време Вукове Писменице..., Сава, недовољно подржан и под притиском црквеног врха, нарочито митрополита Стефана Стратимировића, већ се био повукао, замонашио се, па напустио манастир и препустио судбини песника луталице, потуцања и страдања. Расправљајући о наслову Мркаљеве књижице, Гојко Николиш уочава да је заиста тешко било пронаћи „заједљивији и погрднији израз од `сала`, и то за слово `дебело јер` које је представљало неприкосновени симбол не само азбуке него и цјелокупне идеологије црквенослвенске. У томе изразу оцртавају се три основна мотива: прво, Савина склоност за хумор и поругу којом се и данас одликује његов сјеничарски народ; друго, склоност за формалну логику: будући да оно што је `дебело`, као што је `дебело јер`, мора и да пати од претилности, од сувишка сала, онда тај патолошки израштај треба одрезати! Треће, Сава није могао да заборави своје муке са катихизисом и часловцем, кад је морао да буба наизуст њему, а по свој прилици и саме свештенику, посве неразумљиве ријечи... Сам израз `сало` је, дакле, чиста поруга, чист изазов црквеној хијерархији, протест против владавине глупости, а како ћемо видјети касније, Сава није имао снаге да прихвати и издржи рат који је изазвао. Врло је вјероватно да он није био ни свјестан идеолошко-политичких посљедица свог дјела. Сало... није свјестан политички изазов цркви, већ сасвим здраворазумска творевина, с примјесом афекта (сарказма), а посљедице су наступиле мимо воље Савине“.

28 Види: Мато Пижурица, Исто, стр. 32.

29 Мато Пижурица, Исто, стр. 31.

³⁰ Николиш уочава да је што се азбуке тиче, „узрок пометње лежао у постојању таквих слова у писму која немају никакву гласовну подлогу, с једне стране, а с друге постојање таквих гласова у језику за које нема одговарајућег знака... Одатле је проистицала нефункционалност српског писма, нејединственост и произвољност у употреби језика и писма.“³¹

Јован Деретић истиче не само филолошку него и филозофску вредност Савиног Сала..., указујући на чињеницу да је Мркаљ претходник Вуков, да је „Вукова азбука технички савршенија од Мркаљеве, али његово (Вуково) схватање писма нема оне филозофско-теоријске дубине која одликује Мркаљеве погледе“.³² Другим речима, Мркаљ је био образованији од Вука „један од најученијих Срба свог времена и многоструко талентован“.³³

6. КАЛУЂЕР ЈУЛИЈАН

Под притиском и ауторитетом Цркве, народни човек, слаб и несигуран, а богобојажљив и веран вери и традицији, Сава Мркаљ се одлучује за монашки живот. Двадесет и осам му је година, на домаку научне славе, он узмиче, и у манастиру Гомирје тражи душевни мир.³⁴ Да ли је Сава Мркаљ, сада монах Јулијан, веровао да ће се у манастиру духовно прибрати за неко велико дело; обећао је да ће написати и „језикопротрес“, тј. граматику „будушту књижицу моју“. Али како?, када се он у манастиру удаљава од народног језика и од свог Сала... Осим тога, шта да ради свестрано надарен човек у једном убогом манастиру међу једва писменом братијом, који га још задирује, и са којима је долазио и у физички сукоб.³⁵ Није му од помоћи био ни архимандрит гомирског манастира, Јосиф Рајачић, будући патријарх српски. Као и Стратимировић, па и Лукијан Мушицки, тако и Јосиф Рајачић није имао довољно разумевања и хришћанске љубави за образованог и надареног Саву Мркаља, не само да доврши своје генијално дело реформе српског правописа, него и да не доживи горко страдање и бедан крај живота. Публициста Данко Перић, такође, истиче да је Стратимиро-

30 Гојко Николиш, Исто, стр. 44-45.

31 Гојко Николиш, Исто, стр. 47.

32 Јован Деретић, Расправа Саве Мркаља о српским писменима, Ковчежић, књ. IV, Београд, 1964.

33 Мато Пижурца, Исто, стр. 27.

34 У Плашком 26. јула 1811. године, на црквенословенском језику, исписује молбу Конзисторији: „Доље потписани се са страхопоштовањем усуђује молити да би био примљен и пострижен у манастиру Гомирју.“ Према: Гојко Николиш, Исто, стр. 53.

35 Неуки калуђери су га изазивали: „Кад имаш толико сала, што не намажеш обућу“? или „Учен си ти, оче Јулијане, али нијеси паметан, јер да си паметан, не би дошао међу нас“.

вићев однос према Мркаљу био округан, јер је Мркаљ ударио на црквену ћирилицу и дебело јер, па га је Стратимировић прогнао у манастир Гомирје, а од пештанске цензуре испословао да се не штампају Мркаљева дела.³⁶ Перић сматра да је Милан Радека, карловачки катихета, који је истраживао и писао о Сави Мркаљу³⁷, прећутао округан однос митрополита Стратимировића као и непријатељство архимандрита Рајачића, потоњег српског патријарха, према Мркаљу, због чињенице да су два црквена високодостојника били масони³⁸, као и аутор Радека³⁹.

Вукова Писменица... се појавила у време Савинога лутања, након што се замонашио и удалио од српског интелектуалног круга који је деловао на релацији Беч -Будим - Пешта. Изгубио је Мркаљ контакт са многим старим пријатељима, па тако и са Вуком. Кад Копитар саветује Вука да рукопис Писменице... понуди Мркаљу да га прегледа, Вук му одговара „али он је далеко“. Вук заправо не зна где је Сава, само слуша да је час тамо час овамо. Сава се уистину одао лутању и несигурном животу. Његово генијално дело наишло је на жестоку осуду црквених људи на челу са митрополитом Стратимировићем, и Мркаљ је морао да устукне. Да се закалуђери, па и да се одрекне Сала...⁴⁰

„ Сави Мркаљу требало би да припадне слава што је дефинисао фонолошки систем нашег језика, реформисао азбуку и предложио да се у српски језик уведе начело „пиши као што говориш“. Вуку Караџићу требало би да припадне слава што је дорадио дизајн шест слова, што је први применио тако реформисану ћирилицу и фонолошко правописно начело и што се читавог живота жестоко борио за њих, не дочекавши коначну победу која је стигла тек 1868. године, четири године после његове смрти, 58 година после Савиног Сала дебелог јера и 50 година после Вуковог Српског речника.“⁴¹

36 Види: Данко Перић, Исто, стр. 56.

37 Милан Радека, Неколико прилога о Сави Мркаљу, Зборник Матице српске за историју, 31, Нови Сад, 1985.

38 Према Зорану Д. Ненезићу, Велика ложа у Београду од 1926. године носи име митрополита Стратимировића.

39 Податак да је и Радека био масон, Перић је такође пронашао код Зорана Д. Ненезића

40 „Стратимировић је, према Николишу, као што то увијек бива, настојао да своје властодержачке интересе омота идеолошким плаштом `виших интереса српства`. Мркаљева књига је јеретичка! Она удара на православље и националну самосталност Срба! Она хоће одвојити српство од мајке Русије и приближити га обалама католичког мора! Иронија је утолико већа што је баш Стратимировић био у присним односима са хабсбуршким двором, тим најјачим ослоном католичанства! Али, за разлику од тзв. обичног човјека, великим државницима су такве `нелогичности` допуштене“. Гојко Николиш, Исто, стр. 57.

41 Владо Ђукановић, Исто

Никола Грдинић нуди једно шире објашњење и утемељење Мркаљевог лингвистичког опуса. „Рускословенски језик усвојен је отварањем руских школа, и употребом руских црквених књига... Заједно са рускословенским, Срби су прихватили и руску црквену ћирилицу, и то у времену када је (1720. године) Петар Велики извршио реформу језика и писма увођењем геометризоване ћирилице изведене из холандске минускуле... Чим су Срби ступили на тло Аустрије, јасно им је постављен захтев да прихвате унију са католичком црквом и у употребу уведу народни језик и латиницу. На тај начин су аустријске власти желеле да приближе Србе Хрватима и добију једнообразне поданике. Отуда је увођење народног језика у књижевност, цркву и администрацију добило значење прихватања уније.”⁴²

Овај аутор даље истиче да је увођење народног-говорног језика била потреба да се пише свима јасним, разумљивим језиком а то је повезано са рађањем националне свести која се од времена Доситеја Обрадовића све више идентификује са језиком а не са конфесијом. Језик је добио значење које раније није имао, а поготово га није имао у рускословенској фази.⁴³ Грдинић указује да је Стратимировић, у ситуацији кад је црква била под притиском да uvede народни језик, понудио као компромис увођење славеносрпског. То само показује значај рускословенске компоненте славеносрпског у свести људи тога времена. Неки су замерали- истиче Грдинић- да се увођењем грађанске ћирилице уводи фонетски принцип у писмо, а да сви европски народи пишу етимолошким писмом, језика попут француског и немачког... Већ је Доситеј избацио дебело јер у својим писмима која је писао грађанском ћирилицом. Вукова Писменица је такође објављена на народном језику и грађанској ћирилици. Црквена ћирилица је писмо рускословенског језика и оно је етимолошко. Грађанска ћирилица је писмо славеносрпског језика и оно је фонетско. Већина слова (знакова) које је Мркаљ избацио из црквене ћирилице већ је била избачена из грађанске ћирилице.⁴⁴

42 Никола Грдинић, „Дело Саве Мркаља и питање односа према прошлости, у: Сава Мркаљ. Поводом двестогодишњице Азбукопротреса...”, исто, стр. 62. Грдинић помиње Хрвате, а не помиње Србе католике којих је било неупоредиво више од Хрвата. О њиховом бројчаном односу у Хабсбуршкој монархији половином 19. века писао је Павел Јозеф Шафарик.

43 Никола Грдинић, Исто, стр. 63.

44 Никола Грдинић, Исто, стр. 64-69

7. ПАЛИНОДИЈА⁴⁵ ДЕБЕЛОМ ЈЕРУ

У гомирском манастиру Мркаљ се задржао две године до 1813,⁴⁶ а затим у наредних 12 година, све до 1825. године, Сава Мркаљ је био углавном учитељ луталица.⁴⁷ Најпре у Бовићу (1814), а затим у више наврата у Карловцу (од 1816. године). Од 1820-1822. године учитељевао је по Далмацији,⁴⁸ у Дубровнику, а затим је у Шибенику био секретар унијатског владике Бенедикта Краљевића, али је остао доследан и веран православљу. Године 1825. у Карловцу држи приватне часове латинског, а извесно време боравио је у манастиру Св. Ђорђа у Банату. У наредној, 1826. Мркаљ је доспео у затвор у Глини⁴⁹ због насртаја на човека којем је предавао латински, учитеља цртања, извесног Милинковића (убо га је ножем), а напад је третиран као последица Савине душевне болести. Од 1827-1829. налази се у карловачкој болници, да би крајем године био преведен у бечку душевну болницу.⁵⁰

Седам година после Сала..., четири године након изгнанства из гомисрског манастира, Мркаљ пише Палинодију (хвалоспев) дебелим јеру. Те 1817, Сава по први пут након „одметништва“ пише Вуку а пише и оду владики Лукијану Мушицком све у циљу да му владика омогући да се поново врати у манастир.

Из Карловца пише писмо Вуку Караџићу, насловљено с „Просвијећени Господине, Мени предраги пријатељу“. Пише о изашлим књигама, што значи да је Сава и у „(само) изгнанству“ читао и био у току српског и европског списатељства. У Додатку овог писма налази се критички, негативан осврт Мркаљев на књигу Милована Видаковића.

45 Од грчког палин = поново и оде = песма, хвалоспев

46 Није јасно да ли је Мркаљ добровољно напустио манастир или је из њега избачен. На ово питање нема великог значаја ни чињеница да је Мркаљ 1817. године тражио да се поново замонаши, и том приликом написао оду епископу Лукијану Мушицком, али му Мушицки није услишио жељу.

47 „Тако, од сајма до сајма, путује филолог и пјесник Сава Мркаљ, кга сад сви виде само као одрпанца, скитницу, урасла у браду, очију упалих од глади, смркнута, ћутљива и мрзовољна. Само још завежљај списа и књига о рамену подсеја на некадашњег интелектуалца, али и тај реквизит изазива у обичног свијета јоше веће чуђење: Гле, гле луде! Овако је Гојко Николиш видео потуцање и пропаст свог славног и злосрећног земљака. Цитирано дело, стр. 71.

48 Архимандрит манастира Крупа Герасим Зелић 27. јуна 1820. обавештава Вука да се „достоучени господин Сава Мркаљ налази у Далмацији, али сиромаш не има среће; како што и многи високога ученија људи малое имаду, а не говорим што свиет срећом назива“. Према: Гојко Николиш, нав. дело, стр. 97.

49 „Призор је заиста ужасан. Првог српског образованог филолога и пјесника туку до те мјере да се љесков штап расперјава на његовим леђима, а потом га стављају у тешке окове и затварају у самицу...“ Гојко Николиш, Исто, стр. 81.

50 Види: Гордана Вилас, „Хронологија живота и рада Саве Мркаља“, у Сава Мркаљ. Поводом..., исто, стр. 115

8. МРКАЉ – ВУКОВА ПРАВОПИСНА РЕФОРМА

Ода епископу Мушицком насловљена је са „Сонет преславну архипастору“. Она је очигледно повезана са Палинодијом, којом се Мркаљ по некима одрекао Сала...⁵¹ и реформе, док други сматрају да није, већ да је остао привржен новом писму, трећи, пак, истичу његову опредељеност да задржи дебелу јер, не због потребе за њим, већ да би се тако приказао историјат српског језика и писма. Мркаљ је био за реформу, али и за задржавање реформисаног у образовању, за чување традиције.⁵² Грдинић сматра да смисао Палинодије дебелог јер није у одбацивању, негирању, покајању, већ ... секундарна последица изграђивања новог, те истиче да је Вук Мркаљев следбеник у реформи правописа, па би се правописна реформа најпре и најтачније требало звати „Мркаљ-Вукова правописна реформа“, никако само Вукова, јер од њега не почиње, као што не почиње сасвим ни од Мркаља, јер је фонетски принцип уведен са грађанском ћирилицом.⁵³ Грдинић указује на један интересантан моменат, када истиче да: „...Језичким и правописним преправљањем свега што је било пре реформе ствара се језичка унификација, испада да су Свети Сава и Вук Стефановић писали истим језиком и правописом. Све је доведено у једну раван, чиме се изгубила историјска димензија. Као да књижевни језик није имао свој историјски развој. Нема стварне потребе да се средњовековни писци осавременују јер нема велике, непремостиве разлике између језика Кулина Бана, Доментијана или неког савременог писца...“⁵⁴

51 Милош Окука истиче да је Мркаљ покајање написао у „тренутку слабости и очајања“. Према: Гојко Николиш, нав. дело, стр. 79. Николиш пак истиче да је Сава и даље очекивао некаку милост од црквене власти, те сматра да Палинодију... Сава Мркаљ није написао ни из каквог рачуна..., већ да је она „највероватније неуротични суноврат“. Његова „преосетљива, амбициозна, плаховита, лабилна, напрасита, и на моменте егресивна нарав“, није се могла помирити са ионако непријатељски настројеном средином чије темеље својом реформом снажно подрива. Посебну пажњу је Николиш, као лекар, посветио Савиној болести и њеној генетској предиспозицији, на којима су своје дијагнозе поставили аустријски лекари др Сакс и др Шофер, који су, с обзиром да се Сава жалио на понашање своје мајке, за његове психичке тегобе окривили његову „злочесту“ матер. Николиш говори о Савиној неурози, која се налази између здравља и болести, али која је као дуготрајни процес, под утицајем унутарњих (предиспозиција) –ендогених и спољних животних егзогених фактора резултирала тешком психозом. Николиш у Савину неурозу „уводи“ и социјално-политички фактор, тј. српску православну, крајишку судбину војника и страдалника (ратовања на Војној граници) за циљеве Хабсбуршког двора дилем Европе, као и културна тлачења кроз насилно унијаћење. „У народу Мркаљевог ужег завичаја има добрано неуротичних срца: сиров, несагнан је и неограбљен (како сам о себи каже), воли шалу и поспрд, понекад мекушан, али је и силован, па ће због ситнице пасти у јарост и потегнути нож. Па и чувена буна у Сјеничаку против „мађарона“ (1897), уза све остало, била је и један испад колективне неурозе“. Гојко Николиш, Исто, стр. 111.

52 Исто, стр. 72.

53 Исто, стр. 85.

54 Исто, стр. 90.

Мара Бекић-Војновић истиче да је Сава Мркаљ је показао и педагошко разумевање. Препоручио је учитељима да не занемаре ни остале знакове које више не користимо, али да их покажу ђацима кад буду старији, да знају шта смо имали.⁵⁵

Милан Мицић овако тумачи Мркаљев чин: „...Револуционарни чин, а потом и негирање тог чина, јесу сведочанство о једној великој усамљености. Оно што је започео, а потом се тога одрекао Сава Мркаљ, Вук Караџић је прихватио, довршио и изборио се да то дело остане трајно и велико у српској култури. Реформе Вука Караџића инспирисао је Сава Мркаљ... Покајник који се у једном тренутку усудио да нападне српску друштвену и културну елиту која је чувала својим језиком и књижевношћу свој културни елитизам и своју друштвену посебност, истовремено тврдећи да чува биће и идентитет српског народа.“⁵⁶

Жарко Ружић, један од Мркаљевих биографа и врсни познавалац његовог песништва, тврди да је Сава Мркаљ био „неоспориви реформатор азбуке и први прави песник српског јамба“. Ружић истиче да је Мркаљ написао неколико одличних песама (посебно указује на „Божићну пјесму“); од 25 песама написао је 13 изворних и 12 превода, препева и прерада.⁵⁷ Ружић не спори „унутрашње чиниоце који су могли и највероватније да јесу битно определили животни пут овог српског, на махове генијалног страдалника, ипак мислим да је са више разумевања и, нарочито, љубави од стране наших владика и митрополита (чудно немилосрдан однос према Сави Мркаљу показивао је митрополит Стефан Стратимировић), Сава Мркаљ могао да избегне трагичан крају у бечкој лудници...“ Ружић указује на Мркаљеву свестрану образованост и многе таленте, те лингвистичку, полемичку, песничку обдареност. И закључује: „Генијална реформа српске азбуке довољна је да га сврстамо у најзнаменитије Србе свих времена.“⁵⁸

55 Мара Бекић-Војновић, „Сава Мркаљ – реформатор српске ћирилице“, у: Рече ми реч, приредила Мара Бекић-Војновић, Друштво за српски језик и књижевност, Вуковар, 2010, стр. 126.

56 Милан Мицић, „Рубови светова Саве Мркаља“, исто, стр. 8.

57 Избор из поезије Саве Мркаља налази се у Зборнику Сава Мркаљ. Поводом двестагодишњице... азбукопротреса (1810-2010), Нови Сад, 2010. стр. 118-140. То су песме: „Јао...триста пута“, „Где је радост?“, „Старац“, „Јелени Дијаковић“, „Земунцима“, „Сонет преславну архипастиру“, „Божићна пјесам“, „Блажене девојке“, „Мом шаливом знанцу“, „Псалом 14 (15)“, „Молитва `Отче наш““, „Побожна јутрења пјесна“, „Флакова 26. Ода у књ. I“, „Кв. Орац Флак на Торквата“, „Мом непостојаном знанцу“.

58 Жарко Ружић, „Мркаљ као неоспориви реформатор азбуке и први прави песник српског јамба“, у: Сава Мркаљ. Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010), Нови Сад, 2010, стр. 25.

9. СУСРЕТ МРКАЉА И ВУКА У БЕЧКОЈ БОЛНИЦИ

Сава Мркаљ и Вук Караџић су се спријатељили и међусобно уважавали од првог сусрета, и о томе постоје бројни докази. Вук је све време Савиног „странствовања“ тражио свог пријатеља и језичког узора. О томе сведочи преписка многих виђених Крајишника, који су заједно са Вуком стрепели над Мркаљевим потуцањем и страдањем. Тражећи Мркаља Вук га је коначно нашао у Бечкој душевној болници. Тиме је Вук показао своју људску величину, јер је великодушно прешао преко Палинодије која му свакако није ишла у прилог. И поред свих својих невоља, Вук је хтео да успостави некадашњу сарадњу. Јер, после размене пријатељских преписке из 1817., као што смо рекосмо, поново је наступио тајац.

Сава му се, дакле, јавља, у бедном стању из Бечке душевне болнице, године 1833. Ословљава Вука са „Благородни, високоучени високопоштовани Господине“. И пише: „Увјерен будући да Вас не мрзи разумјети, како се налазим, пишем Вам из постеље и јављам да ми је сада много лакше: крв тешким и дугим страдањем узнемирана већ умири се говорити могу⁵⁹ и чујем боља и надам се да ћу ови дана из постеље устати моћи, Вас просим да ми дођете барем још једном ако више пута доћи не узможете. Дарујете л` ужасно биједну и невољну још коју књигу, Бог ће Вам, ако дје Бог јест, наплатити. Разумијевасе, Србску књигу желим, а то јест коју сте Ви писали“. Потписује се као „Ваш препонизни и благородни Сава Мркаљ.“⁶⁰ Вук га није напустио, посећује га, а Сава му даје своју свешчицу од десетак песама, коју су захваљујући Вуку сачуване да сведоче о Мркаљевој песничкој надарености. Било је то петнаестак дана пред Савину смрт, у душевној болници у Бечу 1833. године..

„Уз све своје заслуге, Мркаљ је остао слабо познат. (остао је у „илегали“- М. Р. Косановић).⁶¹ Није се имао ко зато побринути, јер Срби на подручју данашње Хрватске нијесу успјели створити своје културне институције које би усмјеравале народни живот као што су у Угарској створили Матицу српску. А остао је у сјени грандиозне Вукове фигуре и то ће тако остати све док не уђе у уџбенике на начин који заслужује.“⁶²

59 Немоћ говора др Николиш тумачи или као последицу астеније (телесне исцрпљености) или као хистерични мутизам (функционална одузетост). Гојко Николиш, Исто, стр. 101.

60 Према. Гојко Николиш, Исто

61 Милан Р. Косановић, „Сава Мркаљ филолошки темељ крајишког и српског идентитета“, у: О идентитету Срба Крајишника (уредили др Момчило Суботић и Мирко Радаковић), Удружење „Крајишки привредник“, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 90.

62 Мара Бекић – Војновић, „Сава Мркаљ – модерни реформатор српске ћирилице...“, Исто, стр. 128.

ЛИТЕРАТУРА

- Бекић-Војновић, Мара, „Сава Мркаљ – модерни реформатор српске ћирилице“, у Рече ми реч, Зборник Друштва за српски језик и књижевност у Хрватској, Вуковар 2010.
- Грдинић, Никола, „Дело Саве Мркаља и питање односа према прошлости, у: Сава Мркаљ. Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010), Радови са стручног састанка, Нови Сад, 2010.
- Деретић, Јован, Расправа Саве Мркаља о српским писменима, Ковчежић, књ. IV, Београд, 1964.
- Ђилас, Гордана, „Хронологија живота и рада Саве Мркаља“, у: Сава Мркаљ. Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010), Радови са стручног састанка, Нови Сад, 2010.
- Ђукановић, Владо, Сава Мркаљ, из слободне Википедије, http://wikipedia.org/sr/Сава_Мркаљ
- Иванић, Душан, „Песничке парадигме Саве Мркаља“, у: *Сава Мркаљ-Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010)*, Радови са стручног састанка, Нови Сад, 2010.
- Косановић, Р. Милан, „Сава Мркаљ филолошки темељ крајишког и српског идентитета“, у: О идентитету Срба Крајишника (уредили др Момчило Суботић и Мирко Радаковић), Удружење „Крајишки привредник“, Институт за политичке студије, Београд, 2018.
- Лесковац, Младен, Неколико података за биографију Саве Мркаља, Зборник Матице српске, серија друштвених наука, I, Нови Сад, 1950.
- Милосављевић, Петар, Историја и филологија, Матица српска у Дубровнику, Београд, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Недић, Владан, Необјављене песме Саве Мркаља, Зборник Филозофског факултета, Београд, 1959. IV-2
- Николиш, Гојко, Сава Мркаљ. Повијест о једном страдању, „Просвјета“, Загреб, 1980.
- Перић, Данко, „Неколико маргиналија о Сави Мркаљу и Милану Радеки, заслужном што Мркаљ није заборављен у родном крају“, у: Сава Мркаљ- Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010). Радови са стручног састанка, Нови Сад, 2010.
- Пижурица, Мато, „Презаслужни Сава Мркаљ, заборављен, откривен и, ипак, остао у сенци великог Вука“, у: Сава Мркаљ- Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010). Радови са стручног састанка, Нови Сад, 2010.
- Радека, Милан, Неколико прилога о Сави Мркаљу, Зборник Матице српске за историју, 31, Нови Сад, 1985.
- Руварац, Димитрије, „Једно писмо Саве Мркаља“, Зборник Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига 8, Београд, 1928.
- Ружић, Жарко, „Мркаљ као неоспориви реформатор азбуке и први прави песник српског јамба“, у: Сава Мркаљ. Поводом двестагодишњице... Азбукопротреса (1810-2010), Нови Сад, 2010.

- Рајковић, Ђорђе, Сава Мркаљ: биографско-књижевна слика, Јавор, Нови Сад 1877.
- Стојановић, Љубомир, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд, 1924.

Momčilo Subotić

SAVA MRKALJ – REFORMER OF SERBIAN CYRILLIC ALPHABET

Resume

Sava Mrkalj, Serbia's first (scholar) philologist and one of the most educated Serbs of his time, predecessor and role model to Vuk, is not appreciated enough as one of the modern reformers of Serbian Cyrillic alphabet, the role that Vuk himself acknowledged. More and more prevailing attitude among linguists is that Sava Mrkalj was a genius, although unrecognized (as most of them in beginning) and that Vuk was a master pragmatic who understood the importance of Mrkalj's work and was able to, alongside with a few interventions, fulfill its goal, accepting it as his own creation.

Analysis of Mrkalj's work begun with a biography book by Đorđe Rajković in 1877. In that time, Vatroslav Jagić, Croatian linguist, was also writing about Mrkalj and considered him as "one of the most influential Serbs because he was the first Yugoslav philosopher of sounds in the Serbian language". In the beginning of 20th century, archpriest Dimitrije Rukavac was writing about Mrkalj and philosopher Ljubomir Stojanović studied him, in his book about Vuk.

In second Yugoslavia, Serbian linguistic and literary sciences became once again interested in Sava Mrkalj's work. Acknowledgment for that goes to three of four linguist and literal scholars: Mladen Leskovac, Vladan Nedić and Aleksandar Mladenović. Following them was the work done by a number of authors, philologists, linguists, theoreticians, historians of literature and many more.

For the return of this brilliant reformer of Serbian language and letter to his Krajina's roots, several of his compatriots are responsible. Some of them wrote about his philological, linguistic

and philosophical contributions and some wrote wider historical, sociological and political studies about his life and work.

Following a model posed by Adelung, who was the first to proclaim the principle “write as you speak” (but was unable to implement it on German language), Sava Mrkalj, not Vuk (as it is regarded in wider Serbian public), set two defining principles on which Serbian language and letter are still based upon: “one sound, one letter” and “write as you speak”. By replacing etymologic with a phonetic system in Serbian language, Mrkalj created a perfect Serbian alphabet. He wrote about his brilliant reform of Cyrillic alphabet in a book only 18 pages long, titled *Салодe белoјералибoазбукoпрoтрeс*. With this sarcastic title, Mrkalj attacked clerical Cyrillic alphabet and *дебелoјер*, and because of it was under immense pressure from church, especially from metropolitan bishop Stratimirović and was forced to become a monk. Soon after, he had to leave the monastery and end his days as a wandering poet, living in misery.

Mrkalj simply counted sounds in his (Serbian) language and came to a number of 29 (he didn't consider letter and sound *ц*), but the number of Cyrillic letters was 41. Surplus in symbols was too big, and he simply discarded it.

In doing so, Mrkalj was especially keen on dismissing a hard symbol *јер* as the most unnecessary symbol, sarcastically calling it *дебелoјер* (fat *јер*). Mrkalj was able to cover 25 sounds (*а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш*, and a hard, which Sava called *дебелoјe*) and for remaining 4 (*љ, њ, ђ* and *ћ*) was searching for digraphs, but ultimately resolved the problem by adding a soft sign to letters *л, н, т* and *д*. This means that Vuk designed the remaining 6 letters. Mrkalj finished his little book with a revolutionary cry: „Зато от данас све наше правописаније под ово долази начело-пиши како што говориш“.

Keywords: Sava Mrkalj, Cyrillic, Serbian language, linguistic and social circumstances in Europe and Serbian countries, Dositej, Orfelin and other antecedents, Adelung, Kopitar, Vuk.